

พิมพ์ครั้งที่ 3
(ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม)



ทฤษฎี
ความสัมพันธ์
ระหว่างประเทศ

นรุตม์ เจริญศรี



คำนำ

ของการตีพิมพ์ครั้งที่ 3

หนังสือทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ตีพิมพ์ครั้งที่หนึ่งและสองไปก่อนหน้านี้ ได้จำหน่ายหมดด้วยความรวดเร็วอย่างน่าประหลาดใจ อาจจะเป็นเพราะในช่วงเวลานั้นเป็นช่วงที่หนังสือที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เป็นภาษาไทยที่ค่อนข้างทันสมัยนั้นไม่มีอยู่ ทำให้หนังสือดังกล่าวได้รับการตอบรับที่ดี ผู้เขียนจึงคิดถึงการตีพิมพ์ครั้งที่สามโดยพยายามแก้ไขจุดบกพร่องที่มีอยู่มากของสองครั้งแรก ซึ่งได้แก่การแก้ไขคำผิดที่ปรากฏอยู่ในสองครั้งแรก และได้ขยายประเด็นที่ยังไม่กระจ่างชัดในการพิมพ์ครั้งก่อนหน้านั้น แต่กระบวนการแก้ไขนั้นใช้เวลานานกว่าที่คิด เพราะผู้เขียนได้ลาศึกษาต่อช่วงปี ค.ศ. 2014-2017 จึงทำให้ขาดช่วงเวลาการแก้ไขปรับปรุงหนังสือไปสามปีเต็ม ๆ จนเมื่อได้กลับมาจากการลาศึกษาต่อจึงได้กลับมาแก้ไขตามความต้องการอีกครั้งหนึ่ง แต่กระบวนการแก้ไขก็ใช้เวลาอยู่นานเพราะผู้เขียนก็มีวุ่นวายอยู่กับการสอน การเขียนวิทยานิพนธ์ และงานอื่น ๆ

ในการตีพิมพ์ที่ผ่านมา มีความผิดพลาดในการเตรียมข้อมูลในส่วนของบทแปล Melian Dialogue (ในบทสนทนาเดิม) ซึ่งผู้เขียนตกหล่นการอ้างอิงแหล่งที่มา การแปล Melian Dialogue ดังกล่าว เป็นการแปลโดย รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภมิตร ปิติพัฒน์ แห่งภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งอาจารย์ศุภมิตรได้แปลเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้เขียนขอภัยเป็นในความผิดพลาดในครั้งที่ผ่านมาเป็นอย่างยิ่งในความผิดพลาดในการตรวจทานข้อมูลการอ้างอิงบทแปลดังกล่าว และขอขอบคุณในความเมตตาของอาจารย์ในการให้อภัยต่อความผิดพลาดดังกล่าว

ในการตีพิมพ์ครั้งที่สามนี้ ผู้ที่มีส่วนในการช่วยตรวจทานคำผิด ช่วยยืมคืนหนังสือจากห้องสมุดเวลาผู้เขียนขี้เกียจเดินฝ่าแดดไป และช่วยตรวจสอบเนื้อหาคือ นายธนภัทร แก้วชุน นายมัทธวิ เอี่ยมพิกุล นายศุภกรโคตะ วาตะ นายวรวิช ศิริจินตนา นางสาวอริสรา คำภีระ และนางสาวสุกฤดา เตชะศิริฤกษ์ กระนั้นหากยังมีข้อผิดพลาดหลงเหลือใด ๆ ในหนังสือย่อมไม่มีความผิดของเขาทั้งหกคน หากแต่เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว และแน่นอนว่า

แม้ว่าการแก้ไขและเพิ่มเติมเรื่องราวต่าง ๆ ในหนังสือนี้เป็นงานที่ไม่มีวันสิ้นสุด การเติบโตต่อยอดของประเด็นวิชาการทั้งในเชิงทฤษฎี และการติดตามงานเขียน ข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นมาอย่างมาและต่อเนื่อง ทำให้งานเขียนด้านทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงจะไม่มีวันสิ้นสุด หนังสือที่ตีพิมพ์ออกมาจึงจะล้าสมัยในระยะเวลาเพียงไม่นานเพราะข้อถกเถียงใหม่ ๆ จะเกิดขึ้นมาตามหลังด้วยเพียงอีตใจ จุดบอดของหนังสือนี้ยังมีอยู่อีกมากที่รอให้เกิดการต่อให้เพิ่มเติมให้ครบจากทั้งตัวผู้เขียนเองในการตีพิมพ์รอบหน้า หรือโดยผู้อื่นที่จะพัฒนาต่อไป

นฤตม์ เจริญศรี
สำนักวิชาการระหว่างประเทศ
คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
กันยายน 2563

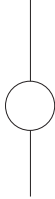


International Relations Theory



สารบัญ

I	คำนิยม
III	คำนำ
VII	การเขียนชื่อและแปลคำศัพท์เฉพาะ
IX	สารบัญ
X	สารบัญแผนที่และแผนภูมิ
XI	สารบัญตาราง
1	บทที่ 1 เกริ่นนำทฤษฎีและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
15	บทที่ 2 อำนาจอธิปไตย รัฐ อำนาจอธิปไตย และผลประโยชน์แห่งชาติ
43	บทที่ 3 ระดับและหน่วยของการวิเคราะห์
65	บทที่ 4 สัญนิยมดั้งเดิม
91	บทที่ 5 สัญนิยมเชิงโครงสร้าง
111	บทที่ 6 เสรีนิยม
125	บทที่ 7 เสรีนิยมใหม่เชิงสถาบัน
139	บทที่ 8 ระบบโครงสร้างนิยมทางเศรษฐกิจและทุนนิยมโลก
161	บทที่ 9 ประดิษฐกรรมทางสังคม
175	บทที่ 10 สำนักอังกฤษ
203	บทที่ 11 ประเด็นในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศร่วมสมัย
227	บทที่ 12 บทส่งท้าย
235	บรรณานุกรม



สารบัญแผนที่และแผนภูมิ

แผนที่

ภาพที่ 4.1	แผนที่กรีทโทโบราณ	80
------------	-------------------	----

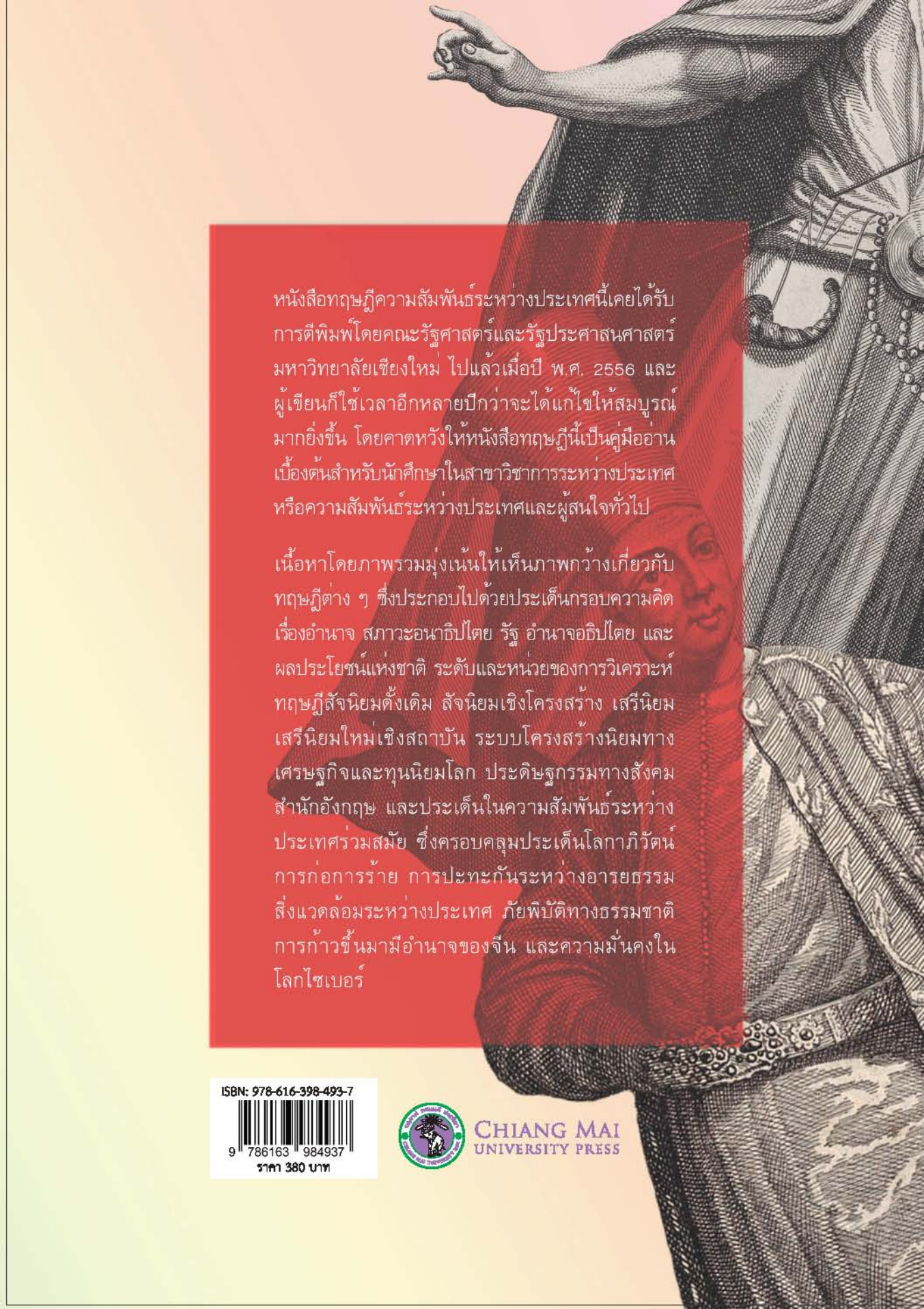
แผนภูมิ

ภาพที่ 3.1	ระดับของการวิเคราะห์	46
ภาพที่ 5.1	การเปลี่ยนขั้วอำนาจในระบบการเมืองระหว่างประเทศ	100
ภาพที่ 8.1	ระบบโลกของ Immanuel Wallerstein	149
ภาพที่ 8.2	วงจรคอนดราเทียฟ	151
ภาพที่ 8.3	ความสัมพันธ์ของการผลิต รูปแบบรัฐ และระเบียบโลกของ Cox	158
ภาพที่ 9.1	กระบวนการสร้างบรรทัดฐาน	169
ภาพที่ 10.1	การแบ่งกลุ่มความคิดตามแบบสำนักอังกฤษ	179
ภาพที่ 11.1	ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอารยธรรมต่าง ๆ	213



สารบัญตาราง

ตารางที่ 2.1	เปรียบเทียบลักษณะการใช้อำนาจ	25
ตารางที่ 2.2	เปรียบเทียบการใช้อำนาจแข็งและอำนาจอ่อนในวิธีการใช้อำนาจ 3 รูปแบบ	28
ตารางที่ 2.3	เปรียบเทียบมุมมองของทฤษฎีสัจนิยม เสรีนิยม และประดิษฐกรรม ทางสังคมต่ออนาธิปไตย	33
ตารางที่ 4.1	เหตุการณ์ความล้มเหลวของนักโทษ	89
ตารางที่ 5.1	ความเห็นที่แตกต่างกันระหว่างสังคมนิยมดั้งเดิมและสังคมนิยมเชิงโครงสร้าง	93
ตารางที่ 5.2	สาเหตุของสงคราม	95
ตารางที่ 5.3	ความคิดเรื่องสังคมนิยมเชิงโครงสร้างของ Kenneth Waltz	99
ตารางที่ 5.4	เปรียบเทียบความคิดของสังคมนิยมดั้งเดิม สังคมนิยมเชิงตั้งรับ และสังคมนิยมเชิงรุกราน	106
ตารางที่ 6.1	หลักคิดของเสรีนิยม	115
ตารางที่ 10.1	รากฐานความคิดของสำนักอังกฤษ	180
ตารางที่ 11.1	มูลเหตุของความขัดแย้งในยุคต่าง ๆ ของโลก	212



หนังสือทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนี้เคยได้รับการตีพิมพ์โดยคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไปแล้วเมื่อปี พ.ศ. 2556 และผู้เขียนก็ใช้เวลาอีกหลายปีกว่าจะได้แก้ไขให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยคาดหวังให้หนังสือทฤษฎีนี้เป็นคู่มืออ่านเบื้องต้นสำหรับนักศึกษาในสาขาวิชาการระหว่างประเทศหรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและผู้สนใจทั่วไป

เนื้อหาโดยภาพรวมมุ่งเน้นให้เห็นภาพกว้างเกี่ยวกับทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งประกอบไปด้วยประเด็นกรอบความคิดเรื่องอำนาจ สภาวะอนาธิปไตย รัฐ อำนาจอธิปไตย และผลประโยชน์แห่งชาติ ระดับและหน่วยของการวิเคราะห์ ทฤษฎีสัจนิยมดั้งเดิม ลัทธินิยมเชิงโครงสร้าง เสรีนิยม เสรีนิยมใหม่ เชิงสถาบัน ระบบโครงสร้างนิยมทางเศรษฐกิจและทุนนิยมโลก ประดิษฐ์กรรมทางสังคมสำนักอังกฤษ และประเด็นในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศร่วมสมัย ซึ่งครอบคลุมประเด็นโลกาภิวัตน์ การก่อการร้าย การปะทะกันระหว่างอารยธรรม สิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ การก้าวขึ้นมาใช้อำนาจของจีน และความมั่นคงในโลกไซเบอร์

ISBN: 978-616-398-493-7



9 786163 984937

ราคา 380 บาท



CHIANG MAI
UNIVERSITY PRESS



บทที่ 1

เกริ่นนำทฤษฎี
และวิชาความสัมพันธ์
ระหว่างประเทศ

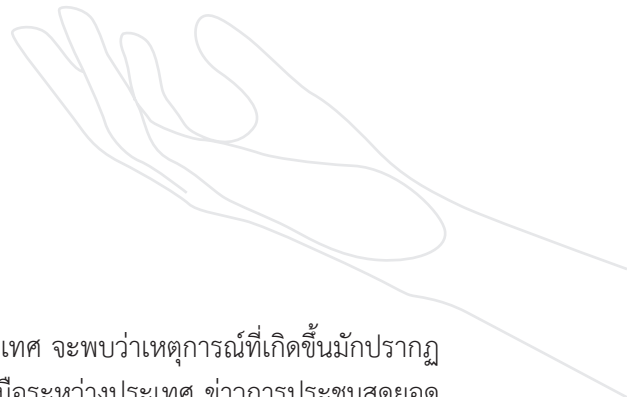
0 CHAPTER 1



0

CHAPTER

1



ในชีวิตประจำวันของเรา เมื่อเราดูข่าวต่างประเทศ จะพบว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมักปรากฏอยู่ใน 2 รูปแบบหลัก ๆ คือความขัดแย้งและความร่วมมือระหว่างประเทศ ข่าวการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียนหรือนายกรัฐมนตรีของไทยเดินทางเยือนประเทศต่าง ๆ จัดเป็นความร่วมมือระหว่างประเทศที่ประเทศต่าง ๆ หันมาสร้างความร่วมมือระหว่างกัน ปราศจากความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ระหว่างประเทศ อีกลักษณะหนึ่งคือความขัดแย้งระหว่างประเทศ อาจเป็นได้ทั้งความขัดแย้งหรือสงครามระหว่างประเทศ เช่น เหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างไทยกับกัมพูชาในเรื่องพื้นที่ทับซ้อนบริเวณชายแดน กรณีความขัดแย้งระหว่างจีน เกาหลี ญี่ปุ่น ว่าด้วยประวัติศาสตร์ในหนังสือเรียน หรือสงครามของสหรัฐอเมริกาในอิรักและอัฟกานิสถาน เป็นต้น ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าทั้งความขัดแย้งและความร่วมมือล้วนอยู่รอบตัวเรา

ในกรณีของสงคราม คำถามที่ว่า “สงครามเกิดขึ้นได้อย่างไร” และ “เราจะมีวิธีการป้องกันไม่ให้เกิดสงครามได้อย่างไร” เป็นคำถามตั้งต้นของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ วิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นวิชาที่พยายามศึกษาเพื่อค้นหาแนวทางในการทำความเข้าใจ วิเคราะห์

และป้องกันไม่ให้เกิดสงครามระหว่างประเทศ ในเวลาต่อมา เมื่อโลกมีพัฒนาการทางการเมืองและเศรษฐกิจที่สลับซับซ้อนขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็สลับซับซ้อนขึ้นด้วยเช่นกัน รัฐไม่ได้เป็นตัวแสดงเพียงหนึ่งเดียวที่มีความสำคัญในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอีกต่อไป โลกเริ่มตระหนักแล้วว่าตัวแสดงในเวทีการเมืองระหว่างประเทศมีความหลากหลายกว่าในอดีตที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของบรรษัทข้ามชาติ องค์กรระหว่างประเทศ ปัจเจกบุคคล กลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม หรือแม้แต่กลุ่มผู้ก่อการร้ายที่ต่างเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างมีนัยสำคัญ อีกทั้งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากการค้าระหว่างประเทศที่นำมาซึ่งการพังทลายของทรัพยากรธรรมชาติ การเติบโตขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์ใจของโรงงานขนาดใหญ่ที่เน้นการผลิตแบบอุตสาหกรรมหนักโดยใช้เครื่องจักรซึ่งอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ น้ำมันหรือก๊าซธรรมชาติ เป็นวัตถุดิบในการผลิต เดินเครื่องจักรหรือขนส่ง ปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อชุมชนหนึ่ง ๆ ทั้งในวงแคบ ไม่ว่าจะเป็นการปล่อยน้ำเสียหรือควันพิษ และลุกลามไปยังประเทศอื่น ๆ จนรัฐไม่สามารถรับมือได้เพียงลำพัง

มิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยังสลับซับซ้อนและทับซ้อนไปด้วยประเด็นอีกจำนวนมาก อาทิ ประเด็นสิทธิมนุษยชน การแพร่กระจายของอาวุธนิวเคลียร์ หรือแม้แต่บทบาทของตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐอีกจำนวนมาก ก่อให้เกิดความพยายามที่จะแสวงหาคำอธิบายหรือมุมมองต่อประเด็นเหล่านั้นอย่างเป็นระบบ ว่าโลกของเรากำลังเผชิญกับปัญหาใดบ้าง ประเด็นเหล่านั้นส่งผลต่อสังคม ชุมชน และประเทศของเราอย่างไร ตลอดจนหาแนวทางแก้ไขและสร้างความร่วมมือเพื่อป้องกันมิให้สถานการณ์เลวร้ายลง

เหตุการณ์ข้างต้นชี้ให้เห็นว่า โลกที่เราอาศัยอยู่ในปัจจุบันไม่ได้ประสบเฉพาะปัญหาที่เกิดจากสงครามระหว่างรัฐเท่านั้น หากแต่กำลังเผชิญกับปัญหาระหว่างประเทศอีกหลายประการที่ต้องการเครื่องมือหรือวิธีการมองอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างคำอธิบาย ทำความเข้าใจ คาดเดา เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เสนอแนวทางในการรับมือ แก้ไข และป้องกันผลกระทบอีกจำนวนมากที่สืบเนื่องมาจากการพัฒนาที่สลับซับซ้อนของระบบความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความยากจน ประเด็นว่าด้วยการพัฒนา ความไม่เท่าเทียมระหว่างบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ประเด็นเหล่านี้ล้วนเป็นตัวอย่างของช่องว่างที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมัยใหม่ การศึกษาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงขยายตัวจากการศึกษาเฉพาะประเด็นระเบียบความมั่นคงไปสู่ประเด็นความยุติธรรม สิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ และสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ เราจึงจำเป็นต้องค้นหาชุดคำอธิบายที่จะช่วยในการรับมือกับปัญหาเหล่านั้น

แน่นอนว่าปัญหาเหล่านี้ไม่สามารถวิเคราะห์หรือแก้ไขได้โดยอาศัยเพียงวิธีการเดียว เราจึงจำเป็นต้องสร้างชุดเครื่องมือในการอธิบายหรือทฤษฎีขึ้นมาหลายชุด ดังจะเห็นต่อไปในหนังสือเล่มนี้ว่าคำอธิบายแต่ละชุดต่างมีจุดเน้นและจุดบกพร่องในการอธิบายที่แตกต่างกัน มีวิธีการมองที่หลากหลาย และพยายามพัฒนาต่อยอดจากคำอธิบายเดิมมาเป็นคำอธิบายใหม่ ๆ จำนวนมาก ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นเครื่องมือในการนำเสนอมุมมองที่เหมาะสมต่อปัญหาใหม่ ๆ ที่เรากำลังเผชิญอย่างรอบคอบและรอบด้าน

หากกล่าวว่าทฤษฎีเปรียบเสมือนยาขมสำหรับนักศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็คงจะไม่เป็นการเกินเลยเท่าไรนัก เพราะนักศึกษาต่างก็ต้องตกตะลึงกับทฤษฎีที่มีอยู่เป็นจำนวนมากและหลากหลาย อีกทั้งมุมมองการวิเคราะห์และคำอธิบายที่แตกต่างกันตามจุดยืนของแต่ละทฤษฎี มีพิกกล่าวถึงบริบทการเกิดขึ้นของทฤษฎีในแต่ละช่วงเวลา การประยุกต์ใช้ทฤษฎีสาขาอื่น ๆ มาร่วมอธิบาย จนก่อให้เกิดการตั้งคำถามขึ้นว่า เราเรียนทฤษฎีไปเพื่ออะไร

วิชาทฤษฎีเป็นวิชาที่สร้างกรอบในการมอง วิเคราะห์ และอธิบายเหตุการณ์ในอดีต กำลังดำเนินอยู่ หรือทำนายเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งยังให้ภาพการมองเหตุการณ์ชุดหนึ่งอย่างเป็นระบบ พยายามอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ จากจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ โดยพยายามค้นหาคำอธิบายถึงสาเหตุที่เกิดขึ้น ทฤษฎีที่ดีเมื่อตรวจสอบซ้ำแล้วซ้ำเล่าจะยังคงถูกต้องและไม่เปลี่ยนแปลง อาจเปลี่ยนแปลงได้หากมีผลการพิสูจน์เชิงทฤษฎีหรือเชิงประจักษ์มาหักล้าง แต่ก็มีได้หมายความว่าเมื่อมีทฤษฎีใหม่เกิดขึ้นแล้วทฤษฎีเก่าจะสูญหายหรือไม่เป็นที่สนใจไปโดยพลัน หากแต่ควรทบทวนถึงวิธีการหาข้อมูลมาสนับสนุน สร้างตรรกะอธิบาย และอ้างอิงบนทฤษฎีหรือกรอบความคิดที่เคยมีมาก่อนหน้า

ในการเมืองระหว่างประเทศก็เช่นเดียวกัน เหตุการณ์มากมายที่เกิดขึ้น อาทิ เกาหลีเหนือพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์ สหรัฐอเมริกาโจมตีอิรัก ไทยมีความขัดแย้งตามแนวชายแดนช่วงที่มีเขตแดนติดต่อกับกัมพูชา สหรัฐอเมริกาพยายามเข้ามาตั้งฐานทัพในออสเตรเลีย และการริเริ่มโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง เราไม่มีทางรู้ได้เลยว่าแท้จริงแล้วเกิดอะไรขึ้นในเหตุการณ์เหล่านั้น ประเทศต่าง ๆ ควรมีนโยบายหรือควรรับมือกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นอย่างไร แต่เราก็พยายามแสวงหาคำอธิบายว่าเกิดอะไรขึ้น เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ประเทศต่าง ๆ ควรรับมืออย่างไรทั้งในปัจจุบันและอนาคต เราพยายามสร้างคำอธิบายและวิเคราะห์ว่าเรื่องราวต่าง ๆ จะดำเนินต่อไปอย่างไร ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นเหตุผลของการเรียนวิชาทฤษฎี

เมื่อเริ่มศึกษาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เราจะพบว่าทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจำนวนมากเกิดจากการประยุกต์ใช้ทฤษฎีและหรือวิธีคิดจากศาสตร์สาขาวิชาอื่น ๆ มาร่วมอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ เช่น ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จิตวิทยา ยุทธศาสตร์ความมั่นคง ธุรกิจระหว่างประเทศ ปรัชญา เป็นต้น ทฤษฎีเหล่านี้ล้วนถูกนำมาใช้อธิบายเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อแสวงหาคำอธิบายที่ผู้อธิบายพึงพอใจที่สุด

1.1 ทฤษฎี (Theory) คืออะไร

ก่อนที่จะศึกษาเนื้อหารายละเอียดของแต่ละทฤษฎี เราควรทำความเข้าใจก่อนว่าคำว่าทฤษฎีที่เรากำลังพูดถึงนั้นคืออะไร แม้คำว่าทฤษฎีจะถูกใช้ในหลากหลายความหมาย แต่ความหมายที่นิยมใช้กันมากที่สุดคือทฤษฎีเป็นคำอธิบายของความสม่าเสมอบางประการที่ได้จากการสังเกตเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง เช่น ประโยคที่ว่า “โรคจิตเภท (schizophrenia) มักเกิดขึ้นกับกลุ่มชนชั้นแรงงานมากกว่าชนชั้นกลาง” เราสามารถสร้างคำอธิบายได้ว่าโรคจิตเภทเกิดจากชนชั้นแรงงานเพราะเราได้เข้าไป “สังเกต” และพบว่าโรคนี้เกิดขึ้นอย่างสม่าเสมอในชนชั้นนี้ จึงได้สร้างข้อสรุปขึ้นว่า โรคจิตเภทจะพบมากในชนชั้นแรงงาน นั่นหมายความว่าเราได้สร้างทฤษฎีขึ้นหลังจากสังเกตบางเหตุการณ์จนได้ข้อสรุปชุดหนึ่งออกมา (Bryman, 2012, p. 21)

ธีระเวทย์ ประมวณรัฐการ อธิบายความหมายของคำว่าทฤษฎีว่าเป็นคำอธิบายปรากฏการณ์ในรูปแบบของเหตุและผลโดยอาศัย “สิ่งกับ” หรือ “กรอบความคิด” (concepts) ต่าง ๆ ทฤษฎีถูกสร้างขึ้นจากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยในการอธิบายความเคลื่อนไหวของธรรมชาติ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าภายใต้เงื่อนไขเดิม ๆ ทั้งนี้เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์ในการประเมินเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นอีกครั้งในอนาคตว่ามีปัจจัยชุดเดียวกับที่ทฤษฎีได้อธิบายไว้หรือไม่ หรืออาจใช้เป็นแนวทางในการคาดคะเนว่าเหตุการณ์นั้นสามารถเกิดขึ้นได้หรือไม่ ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ ที่ระบุไว้ในทฤษฎีนั้น (ธีระเวทย์ ประมวณรัฐการ, 2540, หน้า 4)

วัลลภ ลำพวย อธิบายว่า ทฤษฎีหมายถึงชุดของหลักการและคำจำกัดความที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ทำหน้าที่จัดระเบียบอย่างมีระบบในด้านความคิด เกี่ยวข้องกับลักษณะบางประการที่คัดเลือกรจากประสบการณ์ความเป็นจริง ทฤษฎีครอบคลุมถึงชุดของข้อสมมติฐานเบื้องต้น (assumption) และความจริงที่ปรากฏชัด (axiom) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ทฤษฎีในทัศนะนี้จะเป็นชุดของข้อความ (statement) ที่เป็นข้อเสนอ (proposal) เพื่อพรรณนาและอธิบายความจริงเกี่ยวกับพฤติกรรม

กิจกรรมหรือปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกันอย่างมีระบบ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าทฤษฎีเชิงประจักษ์ (Empirical Theory) นอกจากนี้ยังมีทฤษฎีเชิงปทัสสถาน (Normative Theory) ที่ไม่ได้หมายถึงชุดของข้อเสนอที่พรรณนาและอธิบายโลกที่เป็นจริงเพียงอย่างเดียว แต่สาระสำคัญยังกล่าวถึงข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเป้าหมายอันเป็นอุดมคติของสังคม และรูปแบบหรือกระบวนการทางการเมืองการปกครองที่จะช่วยในการบรรลุเป้าหมายที่พึงปรารถนาอีกด้วย (วัลลภ ลำพวย, 2547, หน้า 50-51)

ในขณะที่ Amitav Acharya และ Barry Buzan นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์อธิบายว่าทฤษฎีคือการพยายามนำข้อมูลหรือเหตุการณ์ที่พบเห็นในชีวิตประจำวันมาทำให้เป็นนามธรรมเพื่อหารูปแบบและจัดกลุ่มเหตุการณ์เหล่านั้นเป็นกลุ่มหรือชั้นลำดับ ดังนั้นทฤษฎีจึงเป็นการทำความเข้าใจ โดยเริ่มต้นจากจุดยืนที่ว่าแต่ละเหตุการณ์นั้นไม่มีลักษณะเฉพาะตัว (unique) ทั้งยังสามารถนำมาจัดกลุ่มกับเหตุการณ์อื่น ๆ ได้เพราะมีลักษณะความเหมือนบางประการร่วมกัน อาทิ การเกิดขึ้นของสงครามหรือจักรวรรดิที่มีคุณลักษณะบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน ดังนั้นในแง่นี้ ทฤษฎีทางสังคมจึงแตกต่างไปจากทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อว่าแต่ละเหตุการณ์มีคุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัว แต่ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์พยายามหาคำอธิบายหรือความเข้าใจร่วมกันของเหตุการณ์ต่าง ๆ แม้จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของสถานที่หรือเวลา โดยเชื่อว่าปัจจัยเล็ก ๆ หลายปัจจัยสามารถอธิบายเหตุการณ์ใหญ่ ๆ ได้หลายเหตุการณ์ เช่นที่ Kenneth Waltz มองว่าโลกในสภาวะอนาธิปไตยได้ก่อให้เกิดรูปแบบของการกระจายขีดความสามารถ (distribution of capabilities) ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประวัติศาสตร์โลก (Acharya & Buzan, 2010b, p. 4)

1.2 หน้าที่ของทฤษฎี

คำถามต่อไปมีอยู่ว่า หน้าที่ของทฤษฎีคืออะไร เรามักสงสัยว่าทฤษฎีที่เรียนไปจะช่วยในการทำความเข้าใจเหตุการณ์ได้อย่างไร เนื่องจากทฤษฎีทั้งกว้างและเป็นนามธรรม จนดูเหมือนว่าไม่สามารถจะนำไปใช้ในชีวิตจริงภายหลังจากสำเร็จการศึกษาหรือในหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายต่างประเทศได้ โดยอาจสรุปหน้าที่หลักของทฤษฎีได้ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีทำหน้าที่เป็นตัวนำทางในการทำวิจัยและเครื่องมือที่ช่วยในการวิเคราะห์ แทนที่จะอธิบายการเมืองโลกโดยปราศจากการวิเคราะห์ใด ๆ
2. เนื่องจากข้อมูลไม่สามารถบอกหรือสื่อสารอะไรกับเราได้ จึงต้องอาศัยทฤษฎีช่วยในการตีความ เพื่อทำความเข้าใจมุมมองและสัญลักษณ์ที่มีอยู่ ทฤษฎีช่วยแนะนำตัวแสดงที่สำคัญ ช่วยให้เข้าใจระบบหรือกระบวนการ และช่วยให้เราไม่ต้องไปเสียเวลากับข้อมูลที่ไม่มีความสำคัญ ทั้งยังช่วยชี้ให้เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวข้องกันอย่างไร
3. ทฤษฎีช่วยเพิ่มความสามารถทางการวิเคราะห์ โดยการตั้งคำถามต่อมุมมองของเราที่มีต่อโลก
4. ทฤษฎีช่วยสะท้อนภาพว่าโลกที่เรารับรู้มีลักษณะอย่างไร

แล้วทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นอย่างไร? นักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยุคแรก ๆ เช่น Hans J. Morgenthau, Arnold Wolfers, Reinhold Niebuhr, Harold และ Margaret Sprout มีคำอธิบายที่สอดคล้องกันว่า การแสวงหาความรู้โดยการศึกษาและพัฒนาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นไม่ได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อการแสวงหาความรู้ที่บริสุทธิ์เท่านั้น หากแต่ยังเป็นไปเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติด้วยเช่นเดียวกัน (ศุภมิตร ปิติพัฒน์, 2553, หน้า 97) กล่าวคือ ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นควรจะสามารถตอบสนองการนำไปกำหนดนโยบายระหว่างประเทศของรัฐบาลหรือนำไปใช้ประโยชน์ในภาคปฏิบัติได้

ศาสตร์ทุกศาสตร์ต้องมีทฤษฎีเพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัย สร้างคำอธิบายพื้นฐาน หรือทำนายอนาคตหากเป็นไปได้ ในสาขาด้านการระหว่างประเทศก็ต้องอาศัยทฤษฎีเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลง และศึกษา “ความสัมพันธ์” ระหว่างประเทศต่าง ๆ เช่นเดียวกัน ทฤษฎีที่ใช้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศประกอบด้วย 2 กลุ่มใหญ่ด้วยกัน คือ “Grand Theory” (หรือนักวิชาการบางคนเรียกว่า “Meta-Theory”) และ “Middle-Range Theory”

Grand Theory เป็นทฤษฎีที่พยายามจะสร้างคำอธิบายทั่วไป (generalize) ต่อปรากฏการณ์ทั่วไป เช่น ทฤษฎีอำนาจหรือทฤษฎีสัจนิยมของ Hans J. Morgenthau หรือ Henry Kissinger ทฤษฎีสัจนิยมเชิงโครงสร้างของ Kenneth Waltz หรือ Gottfried และ Karl Kindermann

ทฤษฎีมาร์กซิสต์ใหม่ ที่อธิบายระบบทุนนิยมโลกของ Immanuel Wallerstein หรือ Christopher Chase-Dunn หรือทฤษฎีการพึ่งพิง (dependencia) ของ J. Samuel และ Arturo Valenzuela เป็นต้น

ในขณะที่ Middle-Range Theory เป็นทฤษฎีที่พยายามอธิบายปรากฏการณ์โดยอาศัยตัวแปรบางอย่าง หรือที่ Gerda Jakstaite (2010) อธิบายว่า Middle-Range Theory คือทฤษฎีที่พยายามศึกษาปรากฏการณ์ใดประเด็นหนึ่งด้วยมุมมองหนึ่ง ๆ (หรือมากกว่านั้น) (Jakstaite, 2010, p. 166) ตัวอย่างของ Middle-Range Theory ในสายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น

1. อิทธิพลของภูมิศาสตร์ เช่น งานเขียนของ Alfred Thayer Mahan, Halford Mackinder, Nicholas Spykman, Harold และ Margaret Sprout เป็นต้น
2. รูปแบบของการสื่อสารและการก่อตัวของชุมชน อาทิ งานเขียนของ Karl Deutsch
3. โครงสร้างและการบูรณาการ (function and sector integration) เช่น งานเขียนของ David Mitrany, Ernst Haas, Leon Lindberg หรือ Joseph Nye เป็นต้น
4. การป้องปราม (deterrence) เช่น งานเขียนของ Bernard Brodie, Herman Khan, Rober Jervis, Glenn Snyder และ Paul Diesing เป็นต้น
5. การพัฒนาระหว่างประเทศและความขัดแย้ง เช่น งานเขียนของ Nazli Choucri และ Robert North เป็นต้น
6. พฤติกรรมพันธมิตร (alliance behaviour) เช่น งานเขียนของ William Riker และ Stephen Walt เป็นต้น
7. พฤติกรรมต่อรอง (bargaining behaviour) เช่น งานเขียนของ Thomas Schelling และ Anatol Rapaport เป็นต้น
8. ทฤษฎีการตัดสินใจ (decision making) เช่น งานเขียนของ Richard Snyder, Graham Allison และ Glenn Paige เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การตัดสินใจว่าทฤษฎีใดเป็น Grand Theory หรือ Middle-Range Theory นั้นเป็นเรื่องยาก เพราะบางทฤษฎีอยู่ตรงกลางระหว่างทฤษฎีทั้ง 2 รูปแบบ (Dougherty & Pfaltzgraff, 1997, pp. 15-16) อนึ่ง หนังสือเล่มนี้มุ่งเน้นอธิบาย Grand Theory มากกว่า Middle-Range

Theory และหากผู้อ่านสนใจที่จะศึกษา Middle-Range Theory ก็สามารถศึกษาได้จากเอกสารที่มีอยู่จำนวนมากในบรรณพิภพที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ทฤษฎีคือชุดของคำอธิบายต่อการสังเกตเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความเข้าใจต่อเหตุการณ์นั้น ๆ และทำนายสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ในแง่นี้ ทฤษฎีจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือและเลนส์ในการมองโลก เป็นเครื่องมือสำหรับวิเคราะห์เหตุการณ์หนึ่ง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทั้งยังสร้างเลนส์เพื่อสร้างคำอธิบายว่าโลกหรือเหตุการณ์ที่กำลังศึกษาอยู่นั้นมีลักษณะอย่างไร ทฤษฎีสร้างกรอบความคิดแก่ผู้ศึกษา หรือยกตัวอย่างเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีเปรียบเสมือนแว่นตา ในชีวิตประจำวันเราพบเห็นเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ จำนวนมาก ทั้งที่เราเข้าใจและสามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนถึงที่มาที่ไปหรือสิ่งที่จะเกิดขึ้น และบางเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่ไม่สามารถคาดเดาหรืออธิบายได้ เปรียบได้กับสายตาในการวิเคราะห์ของเรากำลังพร่ามัวอยู่ เมื่อมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ไม่ชัดเจนเราจึงต้องอาศัยแว่นตาเข้ามาช่วยให้เรามองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น บางครั้งแว่นตาหรือทฤษฎีบางอย่างก็เหมาะสมกับการใส่เพื่อมองเหตุการณ์หนึ่ง ๆ แต่ก็ไม่เหมาะที่จะใส่เพื่อมองหรือนำไปอธิบายอีกเหตุการณ์หนึ่ง เมื่อเลือกแว่นตาหรือทฤษฎีได้แล้ว เราก็สามารถที่จะมองโลกโดยใช้ทฤษฎีนั้น ๆ เป็นกรอบในการมองหรืออธิบายได้

บ่อยครั้งที่เราหยิบแว่นตาหรือทฤษฎีมาใช้เป็นกรอบในการมองโลกอย่างไม่ทันระวังตัว เราเติบโตขึ้นในสังคมที่หล่อหลอมและหยาบย่นแว่นตาหรือมุมมองให้เราอย่างต่อเนื่องทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว เราเลือกแว่นตาตามชอบหรือเห็นว่าเหมาะสมกับตัวเรา แต่บ่อยครั้งที่แว่นตาหรือทฤษฎีที่เรานำมาสร้างความคิดนั้นมีความขัดแย้งอยู่ในตัวเอง และบ่อยครั้งที่เราเลือกใช้แว่นตาหลายอันมองเหตุการณ์เดียวกันจนก่อให้เกิดความสับสน แต่ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าเราควรยึดถือแว่นตาเพียงอันเดียวเป็นเครื่องมือในการมองโลกหรือทุกเหตุการณ์ การเลือกใช้แว่นตาที่เหมาะสมกับสถานการณ์ได้นั้นถือเป็นความสามารถที่ดี ทั้งยังช่วยให้เรามองหรือวิเคราะห์โลกได้อย่างเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

วิชาทฤษฎีจึงสะท้อนให้เราเห็นแว่นตาที่เราเคยใส่ กำลังใส่อยู่ หรือแว่นตาอันใหม่ที่เหมาะสมกับเราในการมองโลก เป้าหมายสูงสุดของวิชาทฤษฎีไม่ใช่การตัดสินขั้นสุดท้ายและนำเสนอแว่นตาเพียงอันเดียวหรือแนวทางใดแนวทางหนึ่งแก่ผู้ศึกษายึดถือไว้ใช้โดยไม่เหลียวแลแว่นตาอันอื่นอีก แต่วิชาทฤษฎีพยายามเสนอมุมมองให้ผู้ศึกษาเห็นว่าโลกเรานั้นมีแว่นตาอยู่หลายอัน อีกทั้งแต่ละอันก็มีวิธีการมองโลกที่แตกต่างกันออกไป ผู้ศึกษาจึงควรเปิดใจศึกษาการมองโลกที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันเหล่านั้น เพื่อทำความเข้าใจการมองโลก การอธิบายโลก และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดจากการมองโลกที่แตกต่างกันของผู้อื่น

1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคืออะไร

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (International Relations: IR) เป็นคำที่ใช้เรียก “สาขาวิชา” (discipline) หนึ่งที่ศึกษา “ความสัมพันธ์” (relations) ระหว่าง “ตัวแสดง” ต่าง ๆ ทั้งตัวแสดงที่เป็นรัฐ (states) และตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (non-state actors) เช่น องค์การระหว่างประเทศ (International Organizations) บริษัทข้ามชาติ (Multi-National Corporations: MNCs) กลุ่มก่อการร้าย (terrorist) เป็นต้น โดยพยายามอธิบายและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ นอกจากนี้คำว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” ยังถูกใช้เพื่ออธิบาย “ปฏิสัมพันธ์” ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ นอกเหนือไปจากศาสตร์สาขาวิชาหนึ่ง ๆ

เงื่อนไขที่ทำให้สาขาวิชาหนึ่งได้รับการยอมรับเป็น “สาขาวิชา” ขึ้นอยู่กับว่าวิชานั้นมีสถาบันหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการจัดกิจกรรมทางวิชาการ ดำเนินงานด้านวารสารวิชาการ หรือทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสาขาวิชานั้น ๆ ออกสู่สังคมภายนอกหรือไม่ (Grant, 2010, p. 1) สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก่อตัวเป็น “สาขาวิชา” โดยตั้งอยู่บนเงื่อนไขที่ต่อโจทย์ต่อลักษณะของการเป็นสาขาวิชา คือ มีสิ่งที่จะศึกษา (subject matter) มีวิธีการศึกษาที่เฉพาะตัว (methodology) มีความเชี่ยวชาญเฉพาะที่ต้องได้รับการฝึกฝนเพื่อที่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขานั้น มีสมาคมวิชาชีพ และมีเป้าหมายของสาขาวิชา (Grant, 2010, p. 3; Greaves, 2008, p. 2)

สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ ก่อนจะพัฒนา ด้านสถาบันและชุดความรู้จนเติบโตไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจุดกำเนิดของสาขาวิชาจะอยู่ที่ประเทศอังกฤษ แต่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกลับถูกมองว่าเป็นสาขาวิชาที่ถูกครอบงำโดยสหรัฐอเมริกา (Dyvik et al., 2017b, p. 3; Hoffmann, 1977) ในช่วงแรกของการศึกษารัฐศาสตร์ที่ถูกครอบงำโดยสหรัฐฯ นั้น วิธีการศึกษาเพื่อเข้าใจปรากฏการณ์ทางการเมืองเน้นการใช้เครื่องมือวิธีการแบบประจักษ์นิยม (positivism) ซึ่งเป็นวิธีการที่ถูกมองว่าเป็นวิทยาศาสตร์ (science) และนั่นทำให้ชื่อวิชาเรียกว่า Political Science แต่ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 80 การเปลี่ยนแปลงวิธีการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมืองเริ่มได้รับอิทธิพลจากการศึกษาแบบ “Reflectivist” หรือ “Post-Reflectivis” ทำให้การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงไม่ใช่เรื่องแบบวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ การเมือง และอำนาจ (Grant, 2010, pp. 3-4)